

הרב יחיאל וסרמן

”ישמחו במלכותך”

”ישמחו במלכותך” הוא קטע מתוך תפילת העמידה של יום השבת. ואולם יש הבדלי מנהגים לגבי זמן אמירתו של קטע תפילה זה, וכבר עמד על כך בעל ”ערוך השולחן”:

”ודע שאצלנו בשחרית אין אומרים 'ישמחו במלכותך' אלא מתחילין 'עם מקדשי שביעי', ובמוסף מתחילין 'ישמחו'. והספרדים מתחילין גם בשחרית 'ישמחו', אלא שאין מסיימין 'זכר למעשה בראשית'. ואין הטעם ידוע”¹.

דהיינו: לפי נוסח ספרד נאמר קטע זה בכל אחת מתפילות העמידה בשבת, בעוד שלפי נוסח אשכנז נאמר קטע זה בשלמותו רק בתפילת מוסף. עיון בנוסח התפילה לרמב”ם² יגלה, כי לשיטתו תפילה זו מובאת בקצרה, וגם זאת רק בתפילת שחרית. ננסה לבחון את הסיבה לשוני בגרסאות.

מקור תכני תפלת ”ישמחו במלכותך”

כתב האבודרהם:

”ישמחו במלכותך – על שם: 'וביום שמחתכם ובמועדיכם'”³ ואמרינן בספרי⁴:
 ”וביום שמחתכם – אלו השבתות”. ואמר 'במלכותך', על שם 'בני ציון יגילו במלכם'”⁵. 'שומרי שבת' על שם: 'ושמרו בני ישראל את השבת'”^{6...7}.

השמחה בשבת

את מצוות השמחה מצאנו מפורשת בתורה רק לגבי יום טוב: ”ושמחת לפני ה' א-להיך אתה ובנך ובתך”⁸ (בחג השבועות), ”ושמחת בחגך והיית אך שמח”⁹

-
1. ערוך השולחן או”ח סי' רפ”א סעיף ח.
 2. סדר התפלות לרמב”ם, מחקרי תפלה ופיוט, דניאל גולדשמיט, עמ' 206.
 3. במדבר י, י.
 4. בהעלותך פיסקה ע”ז.
 5. תהלים קמט, ב.
 6. שמות לא, טז.
 7. סדר מעריב של שבת, ד”ה וישמחו. וכן כתב בשבלי הלקט (סוף סי' פ”ב) בשם הרב אביגדור כהן צדק (הביאו הבי”י או”ח סי' רפ”א).
 8. דברים טז, יא.
 9. שם, יז.

(בחג הסוכות), וכן: "ושמחתכם לפני ה' א-להיכם שבעת ימים"¹⁰ (בחג הסוכות). לגבי שבת לא מצאנו מצוות שמחה מפורשת בכתוב. רק מצוות עונג שבת מצאנו בכתוב, וגם היא – רק בדברי קבלה: "וקראת לשבת ענג, לקדוש ה' מְכַבֵּד, אז תתענג על ה'".¹¹

גם בתלמוד לא מצאנו שמחה בשבת אלא רק עונג:

"אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים, שנאמר: אז תתענג על ה', והרכבתך על במתי ארץ..."¹².

גם הרמב"ם לא הזכיר מצוות שמחה בשבת, ומדבריו משמע שמצוות שמחה בשבת כלל אינה קיימת:

"ארבעה דברים נאמרו בשבת, שנים מן התורה ושנים מדברי סופרים, והן מפורשין על ידי הנביאים. שבתורה – זכור ושמור. ושנתפרשו על ידי הנביאים – כבוד ועונג, שנאמר: וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד"¹³.

הרמב"ם ממשיך ומפרט שם את המושגים "כבוד" ו"עונג", ואומר:

"איזהו עונג? זהו שאמרו חכמים שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר ומשקה מבושם לשבת... אכילת בשר ושתיית יין בשבת עונג הוא לו והוא שהיתה ידו משגת"¹⁴.

משמע, שגם אכילת בשר ושתיית יין בשבת אינם מצד שמחה, כי אם מצד עונג בלבד. הרמב"ם מסיים את הלכות שבת ואומר:

"וכל השומר את השבת כהלכתה ומכבדה ומענגה כפי כוחו, שכרו בעולם הזה יתר על השכר הצפון לו בעולם הבא"¹⁵.

הרי שהרמב"ם אינו מזכיר כלל מצוות שמחה בשבת.

נמצא גם ראשונים אחרים המתייחסים לכך. רבינו יונה כותב:

"שאינו חובה על האדם שיאכל בשר וישתה יין בשבת, שאמרו: "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות"¹⁶.

גם מדברי התוספות נראה להדיא שאין מצוות שמחה בשבת, שכתבו:

10. ויקרא כג, מ.

11. ישעיהו נח, יג.

12. שבת קיח, א.

13. רמב"ם הלכות שבת פ"ל ה"א.

14. שם, ה"ז וה"י.

15. שם, ה"ט"ו.

16. תלמידי רבינו יונה על מסכת ברכות (י, ב בדפי הרי"ף).

"אע"ג דשבת עולה (למניין ימי אבלות), רגל אינו עולה, הואיל ואין (בו) אבלות כלל משום דכתיב בהן שמחה, שבת מיהא לא כתיב שמחה".¹⁷

מקור נוסף הוא בשיטה מקובצת:

"והרב משה כתב בפירוש שאסור לישא אשה בשבת. ופירש הטעם, משום דאין מערבין שמחה בשמחה. ולא נהירא... ונראה, דבמועד הוא שייך למימר ביה ערוב שמחה בשמחה, משום דכתיב ביה ושמחת בחגך... אבל בשבת לא כתיב ביה שמחה".¹⁸

ברם, מצאנו בספרי:

"וביום שמחתכם – אלו שבתות. רבי נתן אומר: אלו תמידים. ובמועדיכם – אלו שלש רגלים".⁴

וכן בספר המנהיג לרבי אברהם בן נתן הירחי התבסס על דרשה זו וכתב:

"אין נוהגין ליפול על פניהם בערבי שבתות לפי שהם ימי שמחה שנאמר ובוים שמחתכם".¹⁹

גם בירושלמי מצינו מצוות שמחה בשבת. הירושלמי עוסק בדין סעודת פורים בפורים שחל להיות בשבת, ואומר:

סעודת פורים מאחרין (את הסעודה עד אחר שבת) ולא מקדימין (אותה ליום ששי). רבי זעירא בעא קומי ר' אבהו (שאל את ר' אבהו): ויעשו אותן שבת? אמר ליה: "לעשות אותם ימי שמחה ומשתה", את ששמחתו תלויה בבית דין, יצא זה ששמחתו תלויה בידי שמים".²⁰

ופירש בעל "קרבן העדה" את תשובת ר' אבהו:

"שבת אין צריך קידוש בית דין, ואין ניכר שקובעין אותה לשמחה, שבלאו הכי יום שמחה הוא".

נמצאנו למדים, אפוא, על קיומה של מחלקת עקרונית האם קיים חיוב שמחה בשבת. הרמב"ם והאחרים, הטוענים שאין חיוב שמחה בשבת, לא יקבלו כנראה את דברי הספרי כפי הגירסא שראינו לעיל, ויגרסו בו כפי שגרס בו הגר"א:

"וביום" – אלו שבתות. רבי נתן אומר אלו תמידים. 'שמחתכם' – אלו שלוש רגלים. 'ובמועדיכם' – אלו ראש השנה ויום הכיפורים.²¹

17. מועד קטן כג, ב סוף תוד"ה מאן דאמר.

18. שטמ"ק כתובות ז, ב.

19. ספר המנהיג, שבת, סימן א.

20. ירושלמי מגילה פ"א ה"ד.

21. הגהות הגר"א על הספרי הנ"ל (הערה 4).

לפי זה נסביר, כי שינוי הגרסאות לגבי אמירת הקטע "ישמחו במלכותך", תלוי במחלוקת האם יש מצוות שמחה בשבת. לגורסים כי קיימת מצוות שמחה בשבת, הקטע "ישמחו במלכותך" נאמר בכל אחת מתפילות השבת, בעוד שלשיטת הסוברים כי אין מצוות שמחה בשבת, אין אומרים קטע תפילה זה מאחר שהוא מדבר על שמחה.

נשאלת השאלה: הרמב"ם הרי הוא מהסוברים שאין חיוב שמחה בשבת, מדוע א"כ לשיטתו אומרים את תפילת "ישמחו במלכותך" בתפילת שחרית? יתכן לתרץ כך: בתפילת העמידה של שחרית של שבת אנו פותחים: "ישמח משה במתנת חלקו", ולאחר מכן ממשיכים בקטע "ישמחו במלכותך". יתכן א"כ, שתפילת "ישמחו במלכותך" שהיא המשכו של קטע התפילה "ישמח משה", מתייחסת למתן תורה שהיה בשבת, והשמחה מתייחסת לקבלת התורה, שבה כלולה גם מתנת השבת, ולא לשמחת שבת עצמה. וכך מובא בשיבולי הלקט:

"מה ראו חכמים להזכיר משה רבינו בתפילת שבת? לפי שהתורה ניתנה בשבת שחרית ע"י משה, הלכך ראוי לספר בכבודו של משה, שהתורה ניתנה לו בשבת".²²

השמחה – מהות השבת

רעיון עמוק בקשר למהות השמחה בשבת נמצא בדברי ה"שפת אמת". השפ"א מסביר, שעל האדם מוטלת אמנם החובה להתכונן לשבת בשמחה, כפי שמובא בהלכה:

"וישמח בביאת שבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה".²³

ואולם השמחה בשבת אינה חובת גברא. השמחה בשבת היא חלק מעצמותה של שבת קודש, שהוא יום שבו שבת א-ל מכל מלאכתו. וכך מובא בשפת אמת:

"ולכן בשבת קודש, דיש נשמה יתירה, השמחה בעצם היום, ואין צריך לעורר את השמחה. וכן שמעתי מאבי מורי ז"ל לעניין מ"ש התוספות משבת... דבשבת יש שמחה בעצם היום... כמ"ש חז"ל בפסוק: 'וביום שמחתכם – אלו השבתות'. והטעם נכון, דהארת הנשמה היתירה מביא שמחה".²⁴

בדבריו מאיר א"כ השפ"א פן שונה במהותה של השבת. עצם יום השבת הוא שמחה, והיא כמובנת מאליה. ניתן אם כן לומר, כי תפילת "ישמחו במלכותך"

22. שבולי הלקט, עניין שבת, סעיף ע"ו. וכעין זה כתבו גם "המנהיג" הלכות שבת, וכן ה"פרישה" על הטור, או"ח סימן רפ"א.

23. שלחן ערוך, אורח חיים סימן רס"ב.

24. שפת אמת, סוכות, תר"ס.

נובעת מעצם מהותה של השבת, שהיא יום שמחה. "ישמחו במלכות בורא עולם", שנתן את יום המנוחה, "שומרי שבת... עם מקדשי שביעיי".

* * *

אמר הכותב: עשרים ושבע שנה חלפו מאז עזבתי את ספסלי בית המדרש והיכל הישיבה, ועדיין מהדהדת באזני שירת בני הישיבה, ובראשם ראש הישיבה, הרב ישעיהו הדרי שליט"א, ברדתם לתפילת קבלת שבת ברחבת הכותל המערבי. מדי ערב שבת, לאחר תפילת מנחה בהיכל הישיבה, היינו תלמידי הישיבה, ובראשם הרב ישעיהו הדרי שליט"א, יורדים בריקודים ובשירת "ישמחו במלכותך", אל רחבת הכותל המערבי, שהיתה הומה מתפללים שבאו לשם לתפילת קבלת שבת. לאחר קבלת השבת ב"כותל", שבנו לבית המדרש לשיחה ולתפילת ערבית של שבת. זהו רק אחד מן הזכרונות הנעימים המלווים אותי לאורך השנים הרבות בכל אתר ואתר שבו הייתי.